

STARČEVIĆ I STARČEVIĆANSTVO: MISAO PROŠLOSTI ILI PUTOKAZ ZA BUDUĆNOST?

Piše:

Dr. sc. Tomislav JONJIĆ

Ako u vreme vaših praunukah u ovom narodu bude petdeset muževah osvedočenih o svetosti slobode i zauzetih za svoj narod – mi učinismo više nego li su agitatori ikada učinili.

A. Starčević, *Naputak za pristaše
stranke prava* (1871.)

Kad bi sudio po činjenici da je njegov lik bio stavljen na najveću hrvatsku novčanicu – i nju, kao jedan od posljednjih simbola našega makar ograničena suvereniteta, nažalost smo izgubili *bez ispaljena hitca* – mogao bi prosječno površan promatrač zaključiti da je obnovljena hrvatska država odala primjerenu, zasluženu počast čovjeku koji je još za života postao simbolom naše nacionalne svijesti i utjelovljenjem naše volje za životom, pa potom sve do danas bio nazivan Ocem Domovine, i da je ta obnovljena Hrvatska tom rječitom gestom *urbi et orbi* pokazala, koji se simboli i koje se vrijednosti u slobodnoj i neovisnoj državi imaju smatrati najvišima.

Kad se pak ima na umu da u ovih trideset i koju godinu nismo u pripremi i kritičkom izdanju Starčevićevih spisa skoro ni milimetra odmaknuli od konca XIX. stoljeća, kad su neki od njih, površno priređeni i tiskani u nakladi Odbora Kluba stranke prava, osvanuli u nekoliko sveščića koji su tvorili dvije i pol knjige, dakle kao torzo njegovih *Djela*, odnosno kao jedna vrijedna, ali nedovršena zbirka njegovih govora i članaka, i da se skoro sve što je na tom planu napravljeno – ne računajući jedan posve privatni i ne sasvim nezanimljivi prijedlog strukture *opera omnia* tog mislioca, jamačno najvažnijeg u hrvatskoj političkoj povijesti – svodi na sasvim skromni i jeftini pretisak toga davnog i nereprezentativnog izdanja kojemu su pridodani pretisci još nekih njegovih spisa tiskanih u neprak-

Dr. Ante Starčević u svojim četrdesetim godinama

tičnu obliku, pa je, u narodu što bi trebao biti željan Starčevićeve riječi, sad već daleke 1995. svih tih osam svezaka izišlo u mršave tri tisuće primjeraka, mogao bi se nametnuti i posve protivan zaključak.

Na taj protivan, više za nas nego za samog Starčevića nepovoljan zaključak, malo utječe činjenica da je tom pretisku, kao i nekim izborima Starčevićevih govora predgovor napisao Franjo Tuđman, ozbiljan povjesničar i još ozbiljniji političar u ulozi prvog predsjednika demokratske hrvatske države, jer: taj je Tuđmanov predgovor kratak i suhoparan, zbijen na karticu-dvije teksta i sročćen očito na brzu ruku, pa će i nevičnije oko u njemu lako prepoznati postojanje nekakve, zapravo tek kakve-takve Tuđmanove *racionalne*, ali mu ne će promaknuti nedostatak njegove snažnije *emocionalne* veze sa starčevićanskom baštinom, baštinom koju je on i prije nego što je postao predsjednikom države ponajčešće svodio na steklišto – u značenju tvrdoglavne zasukanosti i sterilnoga, besplodnog

mjesečarenja nad otvorenim stranicama hrvatske državne i pravne povijesti – te ju, napola podrugljivo, u pravilu takvom i nazivao (time posredno, dijelom možda i nehotice, održavajući na životu i produžujući onu začudnu, zapravo nevjerojatnu, očevitim političkim razlozima motiviranu famu i difamaciju o tobožnjoj Starčevićevoj *nerealnosti*, dok bi – nasuprot postojećemu, jedino mogućemu i sasvim realnom hrvatstvu kojemu nas je Otac Domovine vratio – jedna fantastična, potpuno izmišljena, nevjerojatna i neostvariva jugoslavenska sinteza bila *realna* i realistička u svakoj svojoj miješini i inačici, od one štrosmajerovske do one bakarićevske), što zapravo, kao što sam već ranije, na drugome mjestu govorio i pisao, možda nudi barem jedan dio odgonetke o prvoj polovici Tuđmanova životopisa, onoj jugoslavenskoj i komunističkoj, a možda nije nebitan ni za shvaćanje one druge, nekomunističke i hrvatske.

Ništa od toga, uostalom, nije nas ni smjelo iznenaditi, jer lako je sjetiti se, koje je obljetnice Tuđman slavio i koje je likove častio još u doba Hrvatskoga proljeća, kad je – očito konačno shvativši da se za Hrvate pobjeda Jugoslavenske armije 1945. ni po čemu nije razlikovala od sloma Hrvatskih oružanih snaga tog proljeća (jer za Hrvate pobjeda Jugoslavije uvijek i svagdje znači poraz Hrvatske, pa i onda kad je konkretna Hrvatska, jedina koja je tada postojala, i svojom i tuđom krivicom bila opterećena brojnim hipotekama!) – kad je, dakle, Tuđman stupao u posljednju fazu svoje preobrazbe

iz jugoslavenskog federalista u hrvatskog nacionalista.

Smatram, naime, da nam se taj distancirani i uvelike priučeni Tuđmanov odnos prema Starčeviću i starčevićanskoj misli nudi kao sasvim mogući odgovor na teška pitanja o glavnim tokovima hrvatskoga političkog života od 1990. naovamo, života koji jest urodio veličanstvenim postignućem samostalne države, ali je istodobno toj državi uvelike oduzimao i hrvatski, pa i etički sadržaj, uslijed čega je – kao što vidi svatko tko stvarnost želi gledati otvorenim očima, a ne uljuljkivati i sebe i nas u patetične i samodopadne ispraznice – olakšao njezinu posvemašnju kompromitaciju i obezvrjeđivanje, što ju sve na demografskome, političkome, gospodarskome, kulturnom i svakom drugu planu ugrožava i prijeti njezinu i našem nacionalnom i državnopravnom opstanku.

A ne bi, naravno, čak ni usprkos tomu što želimo i trebamo raspravljati o starčevićanstvu i Starčeviću danas, a ne prebirati po činjenicama iz njegova životopisa ili po tehničkim podacima o njegovim nasljedovateljima, bilo potrebno ovdje naširoko raspredati o Tuđmanovu odnosu prema Starčeviću, da Tuđman svojom veličinom – dakako, i sretnom zvijezdom pod kojom se rodio (jer ne jednom je onih sudbonosnih godina razvitak mogao krenuti i u suprotnom smjeru, ma što Tuđman intimno htio i želio: sjetimo se samo raznih planova koji su propali samo zato što ih velikosrpski megalomani nisu prihvatili!) – nije odredio odnos cijele današnje Hrvatske prema Ocu Domovine, i da ideološko-politička potka današnje hrvatske države nije nepovratno natrunjena *slavjanskim* i jugoslavenskim – dakle: nedvoumno i nedvosmisleno protustarčevićanskim! – balastom.

Taj odnos logično proizlazi iz Tuđmanova spajanja nespojivoga koje se je kratkoročno, ponajviše zbog brutalnosti velikosrpske agresije i sirovosti njezinih ideologa, primitivizma njezinih arhitekata i krvoločnosti njezinih *argata*, pokazalo pogodnim za oslobođenje, ali nedostatnim za slobodu, odnosno posve neprikladnim za ostvarenje i učvršćenje jedne stvarne nacionalne sinteze, i istinskog, neopozivog napuštanja nehr-

vatskih i protuhrvatskih koncepcija. Jer, jedna organska i trajna *hrvatska sinteza* može se graditi samo na hrvatskim idejama i hrvatskim idealima, a ne može se zidati ni sazidati na idejama i simbolima koji su bili i ostali njezinom negacijom, na jugoslavenstvu i na boljševičkom internacionalizmu!

Zato je bila (a danas znademo da je takvom i ostala!) nemoguća jedna organska i plodona sinteza starčevićanskoga hrvatskog nacionalizma, radićevske interpretacije hrvatsko-srpskoga narodnog jedinstva s popratnim *jugoslavjanskim* maglama, i takozvane (zapravo samozvane i uostalom tek naknadno fabricirane) hrvatske ljevice koja nikad nije bila na ljevici, nego je bila stalno na Istoku, i koja je u svojoj srži bila i ostala internacionalističko-boljševička i zapravo jugoslavenska, pa je posve prirodno rađala otrovnim, protuhrvatskim plodovima: od Brezovice preko Topuskoga i Karadžorđeva sve do one nesretne ustavne preambule kojom je zbog kratkoročnih ciljeva dugoročno branjena jedna neobranjiva prošlost i dalekosežno trovana budućnost, i u kojoj i danas – kad smo uglavnom svjesni njezinih nesretnih plodova kojima se legitimira svaki pothvat protiv Hrvatske! – svi škiljavim, razrokim očima vidimo takozvani ZAVNOH, a nismo kadri vidjeti tamošnje Tuđmanovo pokajničko, ali vrlo rječito, odrješito i jednoznačno odbacivanje Jugoslavije i komunizma, čak ni onu zabranu svakog oblika balkanskih integracija koja je propisana u normativnom dijelu Ustava.

Tuđmanu, dakle, valja pripisati tu paradoksalnu, proturječnu formulu naše sadašnjosti, formulu u kojoj je osuđen jugoslavenski komunizam i zabranjen svaki oblik balkanskih integracija, a istodobno su tom nesretnom preambulom ne samo ekskulpirane, nego i beatificirane one društvene i političke snage koje su nas odvele u jugoslavenske i panslavenske, moskovitske i balkanske (da ne kažem: i još dalje, u afroazijske, posve nam tuđe i neprirodne) sfere, čime je omogućena i osigurana dominacija današnjih baštinka tih snaga i zaboden stijeg oko kojega će se i ubuduće okupljati svi oni kojima je stvarno samostalna, stvarno neovisna i stvarno slobodna Hrvatska nepodnošljiv trn u peti.

A kad mislimo i vjerujemo da ničega od toga što nas danas truje i demoralizira ne bi bilo da smo se držali Starčevića, onda ne mislimo da to znači pritezanje na prsi njegovih *Djela*, u izvornom izdanju ili u spomenutom pretisku iz 1995., niti kvaziintelektualno paradiranje i razmetanje kojim od onih drugih izbora iz Starčevićevih spisa – bio on Jurišićev, Ladanov, Barišićev, Bratulićev ili Jelčićev – pa onda patetično, isprazno prisezanje na njih i povremeno prigodno potezanje kojega krnjatka ili citata iz njih.

Jer, protivno svemu što su nam svojim primjerom pokazivali mnogi, čak i većina onih koji su se na nj pozivali u posljednjih stoljeće i pol, Starčević nije zbirka citata za probrane zgone, niti polica s brižno upakiranim dogmama na odjelu mješovite robe kakvoga ideološko-političkog samoposluživanja. Štoviše, tek kad ga se svede na to, on postaje zastario, potrošen i *nemoderan*, budući da su – posve logično – na nova, naša vremena mnogi od tih citata i ulomaka neprimjenljivi ili slabo primjenljivi, ali ono što je primjenljivo i izvanvremensko, njegova je hijerarhija vrijednosti, njegov način mišljenja i njegova filozofija povijesti. Zato i zbog toga Starčević nije postao misao prošlosti, nego je ostao misao budućnosti!

Ne služi on, dakle, tomu da, recimo, onom njegovom poznatom urom hoda dužine i urom širine opravdavamo svoje neuspjehe i poraze; nije on tu za to da bismo onom egzaltiranom opaskom o najčistijem plemstvu prisvajali one koji s

nama odavno ne žele dijeliti zdjelu leće, niti je tu za to da nas žalost zbog toga obeshrabri i dotuče.

Onim svojim priželjkivanjem europskog *bratinstva* on nas ne poziva na poklonstvo novim kumirima niti na novo ropstvo, a nije on tu ni za to da nas odgaja prijeziru nekih drugih kultura i nekih drugih naroda, pa ni onih kojima se je on sâm, u posve konkretnim okolnostima, rugao da su u kulturnome i u svakom drugom pogledu ništavni već i zato što im je u jeziku i imenica *žena* srednjega, a ne ženskog roda, ili da su vrijedni podsmijeha već i zato što svojataju ime koje svjedoči o sluganstvu i ropstvu, ali ako baš hoće da je drugačije, da onda moraju znati kako se to njihovo ime etimološki izvodi iz naziva jedne neugodne kožne boljetice.

Jer, baš nasuprot tome, sve povijesne narode – narode koji nisu izum kojekakvih politikantskih maštarija ili pseudoznanstvenih teorija skrojjenih za tuđinske političke potrebe – on je smatrao jednakima i ravnopravnima: nema među nji-

Augustinčićev Ante Starčević, za natječaj raspisan u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske

ma ni prvih ni zadnjih, i svaki ima pravo na opstanak i razvitak, jer „svaki je narod čedo Božje i sam Bog zna što je on kojemu svojem detetu odredio“. Nije, dakle, Starčević putokaz naše mržnje i prijezira prema drugima, nego je prorok i putokaz naše ljubavi prema samima sebi, putokaz naše vjernosti svojim, a ne tuđim nacionalnim idealima i interesima: jedino oni, zasnovani na etici i pravu, mjera su baš svih stvari, misli, osoba i pokreta, jer je „narod za svoje čine odgovoran samo Bogu i samu sebi“.

A nikad on to ne bi bio postao niti bi ikad bio nazvan Ocem Domovine, da vlastitim primjerom nije svjedočio svoja etička uvjerenja i svoju političku filozofiju, onu u kojoj su misli slobode i prava bili alfa i omega, početak i svršetak. Za njega, koji inače nije bio pravnik – premda mnogi misle da jest, štoviše da je poput svog prijatelja Eugena Kvaternika bio odvjetnik (jer je Starčević koranicu kruha zarađivao u odvjetničkoj pisarnici Lavo-slava Šrama ili sinovca si Davida) – pravo je u velikoj mjeri bilo istovjetno moralu. I

kad znamo da je u *Pismima Magjarolaca* pisao kako je „pravo (...) duša društvena života“, onda znademo da je cijeli društveni život sudio etičkim mjerilima.

Kao asket, ispunjen prijezirom prema materijalnom bogatstvu; nepotkupljiv ne zbog toga što mu je malo trebalo, nego zato što osim slobodne i sretne Hrvatske nije ništa želio, Starčević je građanske počasti i državna odličja duhovito nazivao *praporcima* (dakle – onim što se stoci vješa o vratu, više na korist onoga tko ću ju sutra zaklati, nego na njezinu dobrobit!), ali je praktično svima koji su o njemu pisali, promaknula ona bilješka u autobiografskom zapisu Janka Leskovara, koji svjedoči da Starčević nije bio nikako mizantropsko zabadalo i cjepidlaka koja bi od ljudi tražila da se poput kamikaza žrtvuju uvijek, svagdje i po svaku cijenu: Budi oprezan i mudar, čuvaj se, jer ni od činovnika ne treba tražiti suvišnih žrtava; on svoju patriotsku dužnost vrši već samim time ako svoj posao obavlja savjesno. To je bila intelektualna, etička, ali i politička pozicija s koje je šibao po našim slabostima, manama i zabludama, nikad nekritički ne podilazeći ni sebi, ni svojim pristašama, a ni i svom narodu.

Želeći slobodu, želio je istinu i dostojanstvo, a ne popularnost, odbijajući ulogu *gončina*, neupitnoga stranačkog vođe ili intelektualnoga kumira, pa je Hrvate pozivao da se drže programa i načela, a ne pojedinaca – budući da je i on sâm o nekim svojim pogledima znao dvojiti – pa je zato razmišljao i o njima naglas govorio, kako bi se mnijenja prokresala i izbistrila, „jer samo Bog i ludjak ne mi-enjaju mnijenja“, zbog čega nije slučajno da je u dva svoja vrlo važna spisa – u *Naputak za pristaše stranke prava* i u predgovor *Pismima magjarolacah* – uvrstio onu poznatu misao: „Ako u vreme vaših praunukah u ovom narodu bude petdeset muževah osvedočenih o svetosti slobode i zauzetih za svoj narod – mi učinismo više nego li su agitatori ikada učinili.“

Pedeset muževa, a ne pet milijuna, čak ni pet stotina! Imamo li ih danas pedeset? Ima li tko da je za to spreman staviti ruku u vatru?

A zacijelo poučen i vlastitim i narodnim iskustvom, Starčević je i kao kršćanin i kao stoik očito bio svjestan one zna-

menite biblijske epizode preko koje svi – sve do danas – olako prelazimo, uopće ne uočavajući njezino duboko i svevremensko značenje: da je, naime, u jednom od presudnih trenutaka svjetske povijesti puk mogao sasvim demokratski, slobodno birati – a rijetko je doista imao tu mogućnost! – i da je tada, u tome sudbonosnom trenu, između Krista i Barabe demokratski, *liberalno*, akklamacijom izabrao – Barabu! (A zar i u naše doba nismo toliko puta demokratski izabrali barabe?!)

Nemajući, dakle, iluzija ni o kome niti o čemu, Starčević se je lako borio s kušnjama i nadilazio trenutke razočaranja, pa i ogorčenja, u kojima je – navodno, prema jednoj od bezbrojnih invektiva njegovih protivnika – znao kazati da Hrvati nisu zavrijedili ni da se čaša vode za njih popije.

Nema za tu invektivu dokaza, baš kao što nema dokaza ni za onu Radićevu, da je Starčević kazao kako mu nije ni na kraj pameti poučavati Hrvate – da neka ih uči Bog ili vrag, ali on ne će! – jer je Starčević puno puta kazao upravo suprotno, i jer je cijelo njegovo javno djelovanje upravljeno političkom odgoju hrvatskog naroda, a njegov program – u kojem je izričito propovijedao slogu i *sljubljivanje* svih staleža u hrvatskom narodu – premda, kako rekosmo, sve do danas proskribiran i izrugivan kao romantičan i neostvariv, bio je i ostao ne samo zapravo jedini naš, nego i jedini, jedincati realističan i ostvariv program, budući da nas je on, umjesto *jugoslavjanskim* maglama i *terorijskim* konstrukcijama o nekim budućim velikim i moćnim tvorevinama, tim svojim programom vraćao onomu što stvarno postoji, onomu što svojim postojanjem obvezuje i nadahnjuje: svojoj zemlji, svojim korijenima, svojem narodu.

Tvrdilo se, a i danas se nerijetko tvrdi, da Hrvati mogu opstati samo tako da presta-

nu biti Hrvati, da se odreknu onoga što ih čini Hrvatima i da se pretvore u ono što postoji samo kao izmišljotina i fikcija: takozvani Jugoslavlani, Srbohrvati, takozvani „Europejci“ ili „građani svijeta“, lišeni i slave i tuge vlastite prošlosti, i oslobođeni brige za zaseban identitet i za posebnu, vlastitu budućnost. A to je moguće samo preko mrtvog Ante Starčevića! Zato je njega trebalo omalovažiti, učiniti ružnim i odbojnim; trebalo ga je kompromitirati, da bi se mogle kompromitirati ideje koje je utjelovljivao, i da bi se mogle afirmirati neke druge ideje i neke druge koncepcije: nikad hrvatske, a najčešće i otvoreno protuhrvatske.

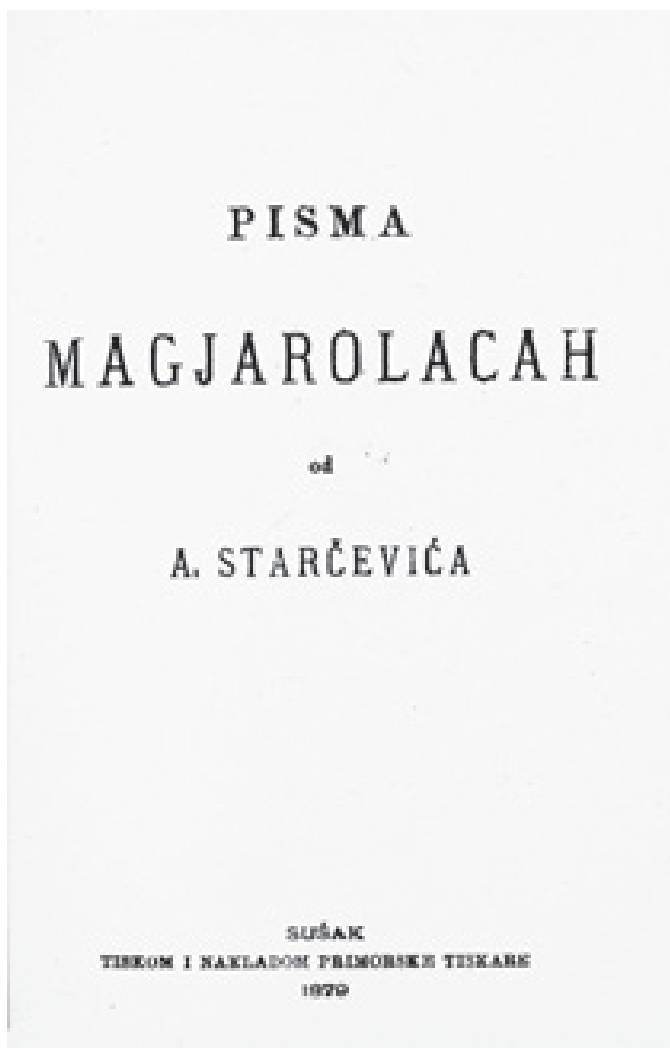
Zato je Strossmayer govorio da je Starčević „vanjštinom svojom i nutraštinom monstrum“; zato je prikazivan kao čudak i čudovište; zato se je običavalo prešutjeti – a prešućuje se i danas – da je to tobožnje čudovište i taj tobožnji čovjekomrzac od svoje plaće, onda kad bi ju uopće primao, platio siromaški stan i hranu, k tomu *snotke*, pa bi sve ostalo odmah

razdijelio siromasima koji su na njegovu pragu stajali kao u procesiji. No, protivnici nisu tajili što im je na umu. I kao što je 1909. – kao da ga slušamo danas! – govorio Ante Radić: „*Treba obračunati sa starčevićanstvom, sa ledenim, suhim, surovim, grubim, ukočenim i bezkrajno ograničenim starčevićanstvom!*“, tako su do 1990. svi zagovornici hrvatske državne neovisnosti bili proglašavani ukočenim i beskrajno ograničenim luđacima i fantastima, neodgovornim sanjarima ili zasukanim fanaticima koji, eto, kvare račune svjetskih gospodara i remete europsku ravnotežu; a tako smo prije trideset i više godina svi mi koji smo, primjerice, u Bosni i Hercegovini s hrvatskih, a ne s jugoslavenskih, avnojsko-komunističkih pozicija zagovarali neka druga rješenja, proglašavani ograničenima i kratkovidnima; i uvijek je to naše tobožnje ludilo, taj naš fanatizam i ta naša tobožnja kratkovidnost pripisivana starčevićanstvu koje je za potrebe te klevete znalo biti proglašavano „radioaktivnim otpadom“.

(Pritom se posve neistinito tvrdilo da bijemo tuđe bitke, a mi smo samo Hrvatsku stavljali na prvo mjesto, uvjereni da nas svaka druga politika vodi u poraz. I, danas, kad se obazremo na to vrijeme, možemo kazati kako nije sigurno da bi starčevićanska politika dovela do pobjede, no sasvim je sigurno da nas je nestarčevićanska i protostarčevićanska dovela ovdje gdje smo sada, dakle – u poraz, poraz koji nije manji samim time što ga mi nazivamo pobjedom!)

A ove opaske i ove slike samo su ilustracija, zbog čega nam je jugoslavenska historiografija, publicistika i politika uporno nastojala (pa i danas nastoji) namrijeti opću predodžbu o Starčeviću kao čovjeku koji je pola stoljeća gudio jednu te istu, jednoličnu i zamornu pjesmu.

U stvarnosti, dakako, nije bilo tako, i treba samo ovlaštati njegove spise, da se vidi kako on nije govorio samo o Hrvatima kao višekon-

fesionalnu narodu (u vrijeme kad je ta formula izricala stvarnost i obećavala budućnost), nije govorio samo o hrvatskom odnosu prema Austriji i Mađarskoj odnosno o Nagodbi i njezinim državnopravnim i financijskim aspektima, o pravu Hrvatske da odlučuje o razrezu poreza na svome području i o načinu na koji se tako ubrani porez troši, o odašiljanju ili neodašiljanju zastupnika u bečko Carevinsko vijeće, o ukinuću Vojne krajine ili o protegnuću mađarskoga kaznenog zakonika na Rijeku i riječki kotar, o saborskim adresama u povodu vladarskih prijedloga ili o uvođenju njemačkoga odnosno mađarskoga jezika u škole kao obveznog predmeta, o Bosni i Hercegovini, o slavi Nikole Šubića Zrinskoga ili o saborskome poslovniku, o izbornome pravu i „obćenitu glasovanju“, o suspendiranju nepoćudnih odvjetnika i državnih službenika, o pokušaju odcjepljenja Žumberka od Hrvatske i tomu slično, nego je govorio i grmio i o mnogim drugim, naizgled dnevnim i svakodnevnim pitanjima, pitanjima koja se na svakodnevnoj razini neposredno dotiču tzv. malog čovjeka.

Tako je već u predstavkama Županije riječke – još i prije nego što je njegov drug i prijatelj Eugen Kvaternik objavio *Hrvatskoga glavničara* (1863.), spis u kojem je izložio svoje gospodarsko-socijalne poglede te pokazao koliko i on sâm i cijelo organizirano pravaštvo drže do gospodarskog napretka – tumačio da „za ovu kraljevinu životno je, da joj se narodno gospodarstvo u svih strukah podigne i osovi, i u tu svrhu ona trebuj e i slobodu i veresiu [kredit]“, jer „Kraljevina Hervatska, za uzdignuti svoju domaću tergovinu i obertnost, trebuj e obrambu proti inostranim velikim glavničarom“.

Govorio je potom Starčević u Saboru i izvan njega o gladi i neimaštini puka,

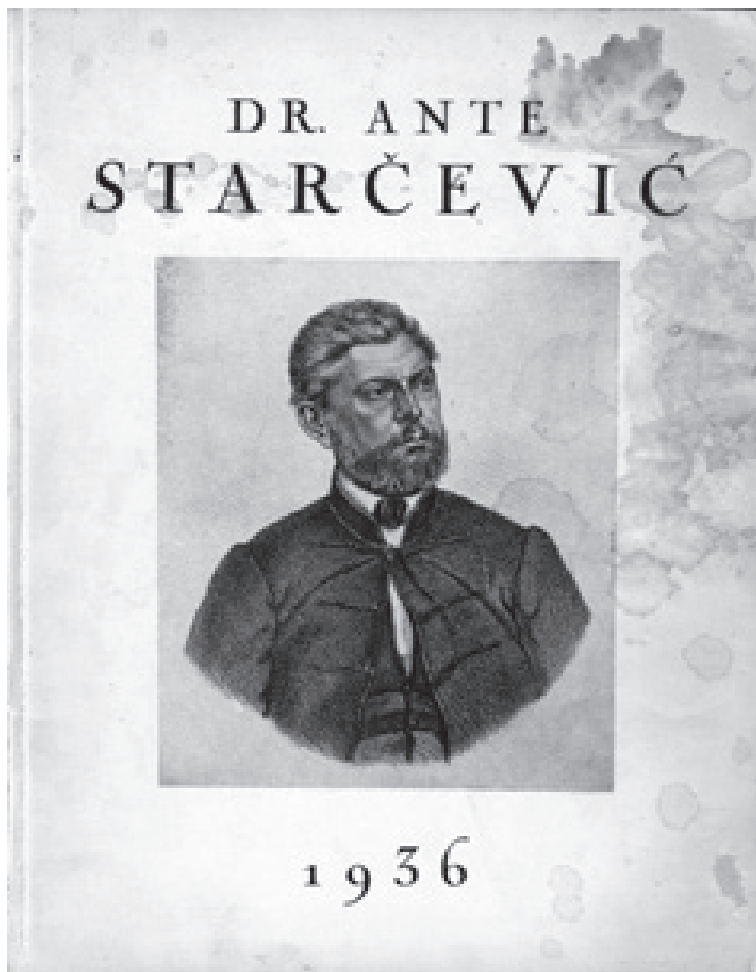
o komasaciji zemljišta i o gradnji mostova, o melioraciji lonjskoga polja i nere-tvanskoga *gliba*, o školskome sustavu i učeničkim stipendijama, o donošenju i izvršenju proračuna, o *štibrama* odnosno porezima i nametima, o nepravednim ovrhama i isplatama državnih obveznica, o ukidanju naukovine odnosno školarine na sveučilištu, o marvinskoj kugi i o potrebi obrađivanja polja, o potpori seljacima stradalima od tuče i povodnja,

pravi troma i pokvarena javna uprava te osuvremeni *zakonotvorstvo*, o stegovnoj i kaznenoj odgovornosti sudaca i činovnika, o mirovinama i plaćama učitelja i činovnika, o pravima duhovnika i mirovinskim fondovima krajišnika, i o kojemu drugom.

Upravo zato su se baš njemu obraćali i na njega se pozivali seljaci i radnici, i upravo zato će baš u krilu njegove stranke – oko njegova nasljednika Josipa Franka

– nastati prva naša radnička stranka i biti pokrenute novine namijenjene radnicima i težacima. A kao što je taj tobožnji ženomrzac Starčević u govoru o zadrugama (20. studenoga 1888.) ustvrdio da unutar obitelji „ženska može biti, i redovito jest bolji gospodar od mužkarca“, i da je ona „svojom osebom ili neizmerna glavnica ili bezdan“, jer na njoj počivaju tri kuta kuće, a „ako ona nevalja, redovito, za nereći uvek, muž je kriv“, tako su se na Starčevićevim intelektualnim koljenima (a nemojmo nikad zaboraviti da se ideologe i vođe sudi i po suradnicima koje su birali, i po pristašama koji su ih nasljeđovali!), odnjihali svjetlonoše novih književnih i uopće kulturnih ideja, poput Ante Kovačića, Eugena Kumičića, Silvija Strahimira Kranjčevića ili Antuna Gustava Matoša; a da je Josip Frank kao nitko prije njega matema-

tičkom preciznošću dokazivao stupanj gospodarskog izrabljivanja Hrvatske, i da je – uz nepokolebljiva stranačkog druga, katoličkog svećenika, popa Stipu pl. Vučetića („Sloboda na političkomu, književnom i umjetničkom polju mora stvoriti slobodnu Hrvatsku!“) – kao prvi, zapravo jedini od vodećih hrvatskih političara svog doba, borbeno i uz dlaku vladajućim političkim i kulturnim strukturama, stao u obranu hrvatskih umjetnika kad su na prijelomu stoljeća optuživani za pretjerani modernizam.

Zbornik radova sa zabranjenog skupa o Starčeviću

o pustošenju šuma i o utjerivanju poreza od pomoraca, o seljačkim zadrugama i o vojničkoj službi, o stagnaciji hrvatske trgovine i obrta, o patvorenju jela i pića, o položaju vinogradara i voćara, o financiranju javnih zaklada i o tešku položaju zaposlenih žena, o visokim uvozninama i štetnim carinama, o položaju hrvatskih luka i namještenju lučkih radnika, o podmorskim kabelima i o dominaciji talijanske ribarske flote, o sporosti sudova i hipertrofiji uprave, o potrebi da se po-

„Narod ne može trajno biti bez slobode. Rob ne može postati kulturnim čovjekom. Umjetnost kao dio snage naroda, ne može biti bez slobode. Liši umjetnost njezine slobode, ona vene kao cviet bez zraka, ona propada. Tko umjetnost iskreno ljubi, taj ju ne će ograničiti na stano-vite zadaće. Kako čovjek u okovih tako i sapeta umjetnost osjeća duboku bol, koja raztvora do agonije“, pisao je tada Frank, ne obazirući se na klevetnike i ne žrtvujući svoja uvjerenja građanskoj podobnosti i jeftinoj popularnosti. A sve je to izravni plod i jasan sadržaj Starčevićeve misli, i sve je to sadržaj i izraz slobodarskog duha i hrvatske nacionalističke, starčevićanske ideologije.

Tvrditi, dakle, da se ona svodi na pregršt citata pisanih na arhaičnu jeziku, ili da se svodi na isprazna i larpurlartistička državnopravna naklapanja kojima nedostaje socijalni, gospodarski i kulturni program, i koja su već u njegovo vrijeme – a kamoli danas! – bila okoštala i zastarjela, znači ne shvaćati da je starčevićanstvo sustav vrijednosti i način poimanja hrvatske sudbine, a ne papagajsko ponavljanje nekoliko fraza; znači tvrditi da Kovačić i Kumičić, Kranjčević i Matoš, Galović i Budak i stotine njima sličnih, nisu krčili nove putove te kao najsajnija naša pera i najhrabriji naši umovi dokazivali našu pripadnost najljepšim poglavljima europske kulture, nego da su budalasto i slijepo obožavali prazne kumire i gradili kule u zraku; to, pak, tvrditi znači zapravo ne vidjeti i ne razumjeti baš ništa, ili znači – zbog vlastitih slabosti i vlastitih grijeha, a za potrebe sasvim partikularnih, vrlo često tuđih i tuđinskih ciljeva – ratovati protiv te ideologije, koja je i po svojim ishodištima i po svojim nadahnućima i po svojim ciljevima i po svojim plodovima bila jedina autentično hrvatska.

Jer, Starčević kao njezin tvorac ustvari je bio i ostao jedini naš nacionalno-politički svjetionik, pa i više od toga: *jedini* upravo naš i samo naš politički svjetonazor, jedno mjerilo našeg ponašanja, jedan uzor etičnosti i jedan sustav morala; on je formula hrvatske državne neovisnosti i *jedina hrvatska* odgonetka trajne, općeljudske zagonetke slobode i sreće.

Nije on to bio samo u svoje vrijeme, niti samo u prvoj polovici XX. stoljeća – kad

Ivan Oršanić o Starčeviću u Budakovu "Hrvatskom narodu" 1940.

se na njegov grob korporativno hodočastilo iz stranačkih stožera, sa stranačkih skupova i iz sveučilišnih klupa (a u naše narodne mane spada i ona da smo zaboravili kako je i poslije Drugoga svjetskog rata bilo onih koji su s hodočašća u Šestine u lancima otpravljeni na Zrinjevac, u Đorđićevu i Petrinjsku, pa onda u Staru Gradišku i Lepoglavu!) – nego je to i danas, upravo zato što je u Starčevićevu imenu i danas sadržana cijela Hrvatska, i upravo zato što to ime ne utjelovljuje dogmu, nego simbolizira državnost, slobodu i odgovornost. Jer, i onaj stalni refren koji se kao svojevrsni *ceterum censeo* ponavlja u svakom njegovu spisu, pa se površnu čitaču na tren može doi-

sta učiniti kao dogma – hrvatska državna neovisnost – u Starčevića je zapravo izraz općeg načela slobode i prava: Hrvati zahtijevaju državnu neovisnost i moraju imati svoju državu upravo zato što nisu tek „množina čeljadi“, bezlično mnoštvo bez identiteta i svijesti o sebi, nego su kao slobodni ljudi svjesni pripadnici jednoga naroda, *naroda-osobe*, i upravo zato da bi se i na hrvatskom slučaju mogla potvrditi svjetska, povijesna nužnost te ostvarilo to uzvišeno načelo slobode i prava, prirodna i povijesnoga.

Jer, čovjek koji nema svojih zahtjeva, nije čovjek nego je – Starčevićevim riječima – obično živinče, *Slavoserb*, slučajni i

bezimeni izdanak jednoga ropskoga soja, pasmine koja uvijek služi najnižim strastima i koja se najbolje čuti uz nogu koja ju je upravo udarila po gubici. Jednako i narod: on kao takav postoji po tome što hoće svoju samostalnost i neovisnost, to je uvjet njegova postojanja, bez toga on ne postoji kao narod, ali ni tada ni bilo kada: ne vrijedi ujedinjena domovina bez ustava i slobode, niti vrijedi ustav bez ujedinjene domovine: zakon, sloboda i narod u državnom su životu, kaže on, nerazdvojivi kao što su u pojedinca nerazdvojivi tijelo i duša.

To je, a ne nešto drugo, smisao i sažetak njegova nauka; to je ono što nadilazi uske okvire druge polovice 19. stoljeća, sa svim njegovim misaonim, svjetonazorskim, ideološkim, znanstveno-kulturnim, gospodarskim i tehnološkim ograničenjima, a sva je njegova misao i u naše doba ostala ono što je izvorno bila: izraz dostojanstva i hrabrosti, stalni prosvjed i trajna pobuna protiv nepravde, nasilja, otimanja prava i identiteta, potiranje ljudske slobode i dostojanstva.

Starčevićanstvo je pobuna i onda kad se sâm Starčević dosljedno izjašnjava protiv oružanih ustanaka i revolucija. Ono što je u njemu buntovno, pobunjeničko, neslomljivo i neodoljivo, to je trajni zahtjev za slobodom svakog pojedinca, svake skupine i svakog naroda, ali – ta Starčevićeva i starčevićanska sloboda nikad nije obijesno bezvlade niti ohlokratska anarhija, nego je uvijek red i hijerarhija vrijednosti.

Kao što ne može biti morala i države bez vjere u Boga, govorio je čovjek koji je katolištvo smatrao jednim pravim kršćanstvom, pa je – premda duhovito priznajući da nikad ne bijaše *pobožnjak na glasu* – i u grobu htio biti jednakim svom narodu, želeći biti pokopan kao seljak, na seoskome groblju i u sprovedu što ga ima predvoditi koji *vredni duhovnik rimske crkve* (zbog čega je tim neshvatljivije da i danas ima nedoučenih hohštaplera i protuha, hinjenih zelota s talarom i bez njega, koji će Starčevića – tobože s pozicija katoličkog pravovjerja – proglasiti bezbožnikom, malne Antikristom), tako ni slobode ne može biti bez zakona.

To je jedan od njegovih aksioma, i jedan od argumenata za njegovu trajnu

aktualnost, jer: njegova se Hrvatska ne iscrpljuje u pukom činu oslobođenja, u utvrđenju granica i u međunarodnom priznanju hrvatske države, nego trajno postoji kao težnja za što potpunijom, slobodnijim i pravednijim društvom, i za što savršenijom hrvatskom državom, zajednicom slobodnih i sretnih pojedinaca i skupina. Nije to, dakle, bila samo misao oslobođenja, nego je u punome značenju riječi misao slobode i neovisnosti, duhovne, političke i državnopravne, zapravo ponajviše misao slobode i neovisnosti.

Zato su izravna negacija autentičnog starčevićanstva bili i ostali svi oni koji su se kroz povijest verbalno pozivali na Starčevića, a zapravo – kao tuđi plaćenci, ili možda tek zbog manjka političkog odgoja, nedostatka hrabrosti a viška malodušnosti i kompleksa manje vrijednosti – stalno zastupali nehrvatske, tuđinske ciljeve koji su, *za obsjeniti prostotu*, uvijek zaodijevani u tobože velike i moćne, nadnacionalne, „europske“ i „čovječanske“ fraze, s obrazloženjem da kao narod možemo opstati samo ako se i sami poklonimo zlatnom teletu u formi neke nehrvatske misli.

Sjetimo se: imali smo u godinama uoči Drugoga svjetskog rata skupinu tzv. pravaša oko Stjepana Buća, koja nas je u ime Starčevića htjela naučiti da hrvatski nacionalist može biti samo onaj tko je rasist i antisemit; imali smo u tom ratu i poslije njega, u emigraciji, Hrvata koji su naše hrvatstvo htjeli svesti na antikomunizam; imali smo potom kojekakve „trijumvire“ koji su nam i u naše doba tumačili da nas Starčević izravno i nedvosmisleno vodi prema modernim oblicima fašizma; imali smo kojekakve propovjednike koji se nam htjeli kazati da se suvremeno starčevićanstvo mora okovati okvirima što ih zagovara nova europska desnica; imali smo potom one koji naš hrvatski nacionalizam hoće svesti na demokršćanstvo, ideologiju koja je svoje stranačko-političko ozbiljenje u Europi stekla uglavnom na gusjenicama američkih tenkova, a kasnije postala utočištem bezbrojnih hulja i ordinarnih lupeža, dok se u katoličkoj Hrvatskoj nije primila nikad (pa su se davnašnji zametci te ideologije oko Hrvatske pučke stranke iščahurili kao politički Jugoslaveni, a u hrvatskoj političkoj emigraciji, koja je u makar ograničenoj

slobodi tijekom skoro pola stoljeća rađala kojekakvim zamislama, zapravo nije bilo baš nijednog ozbiljnijeg pokušaja da se utemelji demokršćanska stranka, jer mi kao katolici znademo da se katolik može biti – i katolička etička načela zastupati – i bez takve stranke, a jednako tako znademo i na svoje oči svakodnevno gledamo kako tim kršćanskim, katoličkim načelima tzv. deklarirani demokršćani trguju jednako bezočno kao i proklamirani bezbožnici); imamo i danas onih koji se boje slobode i duhovne neovisnosti, i koji – poput one žabe – misle da će biti veći ako se potkuju tuđim ideologijama, pa nas tjeraju pod pomodne kišobrane tzv. konzervatizma (zbog čega su i jučer oćukali, primjerice, s francuskom novom desnicom ili klicali Bushu mlađem, pa su se divili Putinu, pa su ratovali za Orbana i diljem Hrvatske vodili predizborne i poslijeizborne bitke Donalda Trumpa), pa će ih i sutra za nos povući baš svatko tko im ponudi šarene protuglobalističke i protukonzumerističke balone, u kojima svega ima više od Hrvatske, ili – točnije – u kojoj prave Hrvatske uopće nema – ona je tamo samo onoliko koliko je potrebno da nas opet prevedu žedne preko vode.

A hrvatskom je nacionalizmu sve to nepotrebno, suvišno i štetno; sve je to zastranjenje i skretanje pozornosti s pravih naših problema; sve to predstavlja njegovo razvodnjavanje i njegovu negaciju. Jer, mi smo doduše premali da bismo smjeli zatvarati oči pred pojavama i procesima u našem susjedstvu, u Europi i svijetu, ali – nama su najvažnije, zapravo jedino važne naše bitke: to su jedine bitke u kojima trebamo i moramo sudjelovati. Zato i u tuđim ratovima, baš zato što smo premali, trebamo voditi računa samo o svojim interesima, a oni su upravo onakvi – i uvijek će ostati onakvi – kakvima ih je definirao Ante Starčević.

A on je – recimo još jednom – tražio Hrvatsku po svaku cijenu, ali se nije zadovoljavao tim prvim, osnovnim i nužnim korakom; nije se zadovoljavao bilo kakvom Hrvatskom, nego je htio da neovisna Hrvatska bude zemlja slobode, dostojanstva i blagostanja, dakle, Hrvatska koja pred svakoga od nas svakodnevno postavlja najviše etičke i nacionalno-političke zahtjeve.

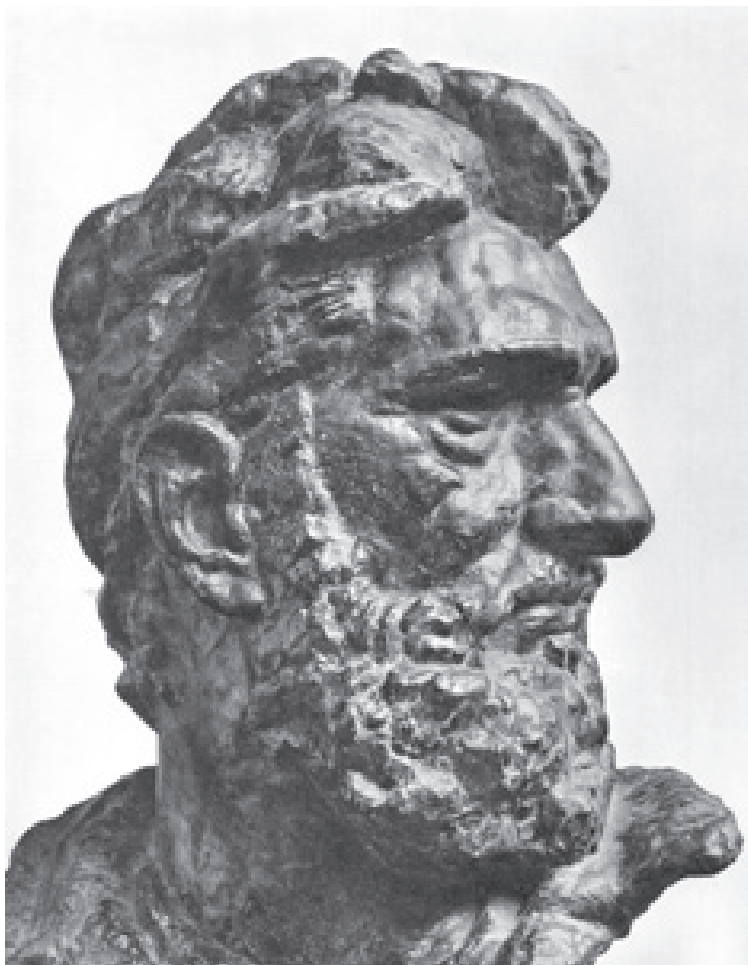
A jedna od izvedenica tog načela slobode i neovisnosti jest i pravo svakog naroda da samostalno odlučuje o unutarnjem uređenju svoje države, i da po vlastitoj volji bira saveznike (budući da Starčević, kako kaže, nalazi stvar u redu, da svatko bira druga i saveznika za obraniti svoju domovinu i slobodu, i ako je to grijehota, onda je on najveći grješnik, jer bi se u obrani domovine i slobode združio sa svakim, i s Americancima i s Europljanima), a iz načela neovisnosti, slobode i dostojanstva proizlazi i daljnji zaključak: budući da se sve mjeri Hrvatskom, a da se europske i svjetske okolnosti mijenjaju, to znači da ni ti saveznici nisu zadani jednom zauvijek.

Zato i sâm Starčević znađe pronaći simpatičnu riječ ne samo za Mađare (onda kad prestanu krnjiti hrvatska prava i svojatati hrvatske zemlje!), nego i za domaće mađarone; zato svoje nade polaže najprije u Francusku, ali u jednom trenutku pomišlja da bi se Hrvati mogli nasloniti i na Rusiju; zato pak Kvaternik anteašambirira svagdje gdje misli da će naći pomoći za Hrvatsku: kod Rusa i kod Poljaka, kod Francuza, pa i kod Talijana, premda je svjestan da se Rusi služe pravoslavljem i slavenstvom za vlastite imperijalističke ciljeve, i premda dobro znađe da u poputbinu talijanskog nacionalizma spada i težnja za nasljedovanjem mletačkoga ili, još dalje, rimskoga gospodstva nad Jadranom i Sredozemljem.

Potrebno je na to uvijek podsjećati, kako bi se – kao pouka nama današnjima – razobličile izvorno jugoslavenske i srbohrvatske teze da je Josip Frank značio sumrak, pa i negaciju starčevićanstva, dok bi – prema tom tumačenju – autentični Starčevići nasljednici bili oni koji su, tumačeći da je protugermanstvo smisao i svrha Starčevićeva političkog djelovanja, na toj se podlozi poslužili i drugim izmišljotina-

ma i klevetama, kako bi i sebe i Hrvatsku stavili u službu jugoslavenske i srbohrvatske misli, i kako bi lažnom slikom o Starčeviću legitimirali svoju izdaju.

No, upravo to – to svođenje Starčevića na aksiomatsku mržnju na germanstvo – bilo je prava negacija Starčevića i starčevićanstva, dok nije bilo protustarčevićanski kad su Starčevići nasljednici – suočeni s ekspanzijom Bizanta i prijetnjom Jugoslavije – procijenili kako je preuređena Monarhija najmanje od zala koja nam neposredno prijete i, u postojećim okolnostima, prvi korak prema postupnom, evolutivnom ostvarenju

Kršinićeva vizija Ante Starčevića

pravih hrvatskih ciljeva: ujedinjenju hrvatskih zemalja i njihovu postupnu osamostaljenju.

Dosljedno tomu, bilo bi protustarčevićanski da su Hrvati između dvaju svjetskih ratova svoje nejake sile stavili u službu bilo kojega od suprotstavljenih svjetskih tabora, ali nije bilo protustarčevićanski kad su

sukobe tih tabora pokušali iskoristiti za vlastite, hrvatske ciljeve i svrhe.

Bilo bi protustarčevićanski da su Hrvati, hrvatski antikomunisti, nakon Drugoga svjetskog rata, dok smo kao narod stenjali pod jugoslavenskom komunističkom čizmom, svoje interese i htijenja podredili svjetskom antikomunizmu – jer antikomunista je bilo i u Sjedinjenim Američkim Državama i u Panami, i u Indoneziji i na Islandu, pa i u Srbiji i diljem kugle zemaljske – i da su se stavili u službu protukomunističkih središta moći, ali je bilo starčevićanski kad su, makar s mršavim uspjehom, pokušavali taj opći antikomunistički osjećaj iskoristiti za hrvatske ciljeve.

Jednako je tako protustarčevićanski danas, duboko u 21. stoljeću, hrvatske ciljeve poistovjećivati s načelno simpatičnim općčovječanskim otporom globalističkom konzumerizmu, ili ih podređivati kojekakvim nadnacionalnim pokretima (pa i onima koji su tobože katolički, a zapravo koriste ovo vrijeme konfuzije i nesnalaženja da bi podgrizali ulogu i autoritet Crkve, instrumentalizirajući i profanirajući naš kršćanski svjetonazor i naša katolička uvjerenja!); baš kao što je protustarčevićanski podvoditi hrvatske ciljeve pod simbole kakvi su, kako rekoh, europska nova desnica, Viktor Orban. Donald Trump (do jučer i Vladimir Putin!) i slični, ali je starčevićanski imati na umu da ne živimo sami u svijetu, i da možda, u posve određenim okolnostima, i poneko nehrvatsko nastojanje može poslužiti učvršćenju hrvatske državnosti i postignuću naše slobode i blagostanja.

Svjedoci smo, međutim, da se posljednjih godina i desetljeća upravo to događa, i krajnji je trenutak da shvatimo kako razmrvljenost i slabost skupina koje se nazivaju starčevićanskima ili to žele biti – dakle,

personalna i stranačko-politička kriza pravaštva – ne izvire samo iz ljudskih slabosti pojedinaca, nego i iz te svjetonazorske i ideološke konfuzije. U njezinu stvaranju i produbljivanju, dakle, ponekad nesvjesno, ali najčešće svjesno sudjeluju i svi oni koji se zaodijevaju naizgled rodoljubnim frazama, ali kao lijek našoj krizi ne nude specifično hrvatska, nego nazovi opća, kvazieuropska rješenja, sugerirajući da Hrvatskoj nema spasa ako se hrvatski nacionalizam ne svrsta pod neke nadnacionalne barjake, čime se sasvim jasno priznaje ne samo njegova nemoć, nego i njegov poraz.

To je, dakako, problem o kojem je nepopularno govoriti, jer – lako je biti *rodoljub opće prakse*, kukati nad našom demografskom katastrofom, načelno jadikovati nad obespravljanjem i nestajanjem Hrvata u Bosni i Hercegovini, ili uopćenim kvalifikacijama rogoboriti zbog korupcije, kriminala i beznađa koji nerijetko dominiraju u našem društvu. Lako je pripadati soju koji je Starčević (jer je u svako, pa i u njegovo doba bilo takvih) podrugljivo nazivao *domorodcima, rodoljubima, poštenjacima i narodnjacima*, dakle – čeljadi koja će s vremena na vrijeme ponoviti kakvu ispraznu rodoljubnu frazu ili farizejski lomiti ruke nad narodnim nevoljama, a zapravo cijelo vrijeme ravnodušno promatrati dramu koja nam se odigrava pred očima ili voditi računa samo o svojim, privatnim i prizemnim interesima koji se tim frazama prikrivaju.

Teško je, međutim – onom komu Svevišnji namijeni biti među onih figurativnih *petdeset muževah osvedočenih o svestosti slobode i zauzetih za svoj narod* – pa on neodstupno ustraje u obrani vlastitih uvjerenja i po cijenu da ostane sam, nepopularan i naizgled nemoćan.

Jer, protivnike, pa čak i prave neprijatelje, dobit ćete tek onda kad se ostavite općih fraza i doskočica, pa – uopće ne osporavajući nikomu pravo da zastupa vlastiti program; osporavajući mu pritom tek pravo da svoj program proglašava onim što on nije! – identificirate snage koje svjesno ili nesvjesno održavaju takvo stanje, s vremena na vrijeme se pozivajući na Starčevića i starčevićanstvo; dakle, kad podsjetite na to da su starčevićanski barjak malo nakon obnove Hrvatske stranke prava prigrlili ljudi koji su ga htjeli svesti na crnokošuljaštvo i rimski pozdrav (dakle: ideologije i sim-

bole koji su već na etimološkoj razini bili nehrvatski, a u praktičnoj primjeni izrazito protuhrvatski), pa su tu svitu mjesečara, provokatora i plaćenika smijenili oni što su – s bogatim iskustvom pečenjara volova na hadezeovskim terevenkama – nastavili mjeriti kukuruz po slavonskim poljima kako bi i stranku i ideologiju stavili u službu vladajućih struktura; ili kad podsjetite na to da su neki tobože pravaški političari svoje ime, svoje karijere, svoje lisnice i svoje dvore izgradili na trgovini starčevićanstvom (da bi ga potom proglasili zastarjelom ideologijom i sveli na uostalom nedomišljenu – jer je iz tih glava promišljeno dolazila samo težnja za primicanjem jaslama – tezu o starčevićanstvu kao lučonoši konzervativne misli); ili kad primijetite da stranke koje se izravno pozivaju na Starčevića i na pravaštvo zapravo i ne postoje: one jesu upisane u Registar političkih stranaka, ali zbog svoje intelektualne i političke sterilnosti zapravo postoje samo na papiru, pa i time otežavaju *konsolidiranja* pravaške scene; ili kad – primjerice – ukažete na paljetkare koji svoj politički *credo* sažimlju u rečenicu da Hrvatima ne treba ideologija, nego lisnica, i koji svoju politiku prilagođavaju tom pravilu koje – prevedeno na jednostavan jezik – zapravo hoće kazati da čovjek živi samo o kruhu (no, mi koji smo prije trinaest-četnaest stoljeća primili kršćanstvo, najkasnije od tada znademo da čovjek ne živi samo o kruhu, nego živi i o duhu - štoviše: da ponajprije živi o duhu, i da se baš po tome razlikuje od živine koja se ravna tek boljom pašom - pa se zato ne zadovoljava nižim cijenama komunalnih usluga ili jeftinim gorivom, nego hoće i dostojanstvo i slobodu i pravdu).

A taj *klatež što o pravdi blebeće, što za tuđu korist laže, kleveće* (Matoš), danas je ne samo moguć, nego je svenazočan upravo zbog toga straha i toga kompleksa manje vrijednosti, i zbog te opće i svenazočne ideološke konfuzije koja rađa osjećajem beznađa, ali i zbog toga što rodoljubni dio hrvatske javnosti neprekidno traži *mesije*, pa pred svake izbore nalazi uvijek nove *Barabe* – nasjedajući upravo na ono protiv čega se tobože bori: na medijske manipulacije, na teror društvenih mreža i plaćenih anketa – pokazujući i time da je rastočen i eutanaziran do mjere da uopće ne registrira te simptome duboke vlastite unutarnje bolesti.

Zato je taj dio naše javnosti uvijek spreman skupo platiti trojanskoga konja, pa ne primjećuje da kao tobožnji hrvatski nacionalisti nastupaju ljudi čiji je životni put obilježen klanjanjem pred sasvim drugim oltarima, ili pak kukavice i kukavci koji su besplatan ručak za tuđim stolom pretvorili u smisao vlastite životne i političke filozofije (da bi se na koncu iščahurili kao vucibatine koje zapravo zastupaju tuđinski nacionalno-politički program), ili se kao hrvatski nacionalisti nameću ljudima koji svoje političko djelovanje svode na pozivanje europskih policajaca i stranoga pravosuđa da zavedu red u Hrvatskoj (baš prema onoj starinskoj, da sami sobom ne znamo vladati, pa nam trebaju tuđinci, kao u onoj Šenoinoj legendarnoj povjestici o Petru Svačiću, kralju u čije su doba *boljari, pjani s mržnje klete, u svoju zemlju zvali strance, slobodi svojoj da se svete, slobodi svojoj kujuć lance*).

Takvi i slični primjeri i ilustracije – a moglo bi ih se nizati unedogled, i svi bi nam govorili o slabostima i prividnoj potrošenosti starčevićanske misli koja – na žalost – dosad, u ovih tridesetak godina, jedva da je našla svoga glasnogovornika, a još čeka svoje apostole, pokazuju nam koliko težak je gubitak koji smo pretrpjeli 1945. godine, kad je naša intelektualna elita pobijena i protjerana, i koliko dug i mučan je naš oporavak. Ipak, mi moramo vjerovati, jer nemamo pravo ne vjerovati! Toj vjeri i tom samopouzdanju koje postoji unatoč svemu, nema i ne može biti alternative. Uostalom, sva povijest čovječanstva, pa i povijest našega naroda nedvoumno potvrđuje: nisu teorijski modeli ni intelektualna poza, nego je vjera ona koja na koncu vodi do pobjede!

*

(Ovaj je tekst spoj dvaju javnih predavanja o Anti Starčeviću koja je autor održao: 21. ožujka 2022. u Zagrebu, na poziv Zajednice Hrvata istočne Hercegovine te 1. ožujka 2023. u Delnicama, na poziv tamnošnjeg ogranka Hrvatske stranke prava, kao i dviju tematskih emisija u kojima je govorio o Starčeviću: na *Laudato TV* 23. ožujka 2022. i na *Radioj Mariji* o Danu hrvatske državnosti 30. svibnja 2023. godine. Nap. ur.)